

УДК 369.51

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ХОДЯКОВА О. В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси і банківська справа»
Донецького національного університету

В статті проаналізовано сучасний стан пенсійного страхування в Україні, а також динаміка і структура доходів Пенсійного фонду України. Розглянуто демографічну ситуацію в країні, яка поступово руйнує нинішню солідарну пенсійну систему. Виявлено проблеми функціонування пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсійне страхування; Пенсійний фонд; пенсійне забезпечення; доходи і витрати Пенсійного фонду; демографічна ситуація; солідарна пенсійна система.

У статті проаналізовано сучасний стан пенсійного страхування в Україні, а також динаміка і структура доходів Пенсійного фонду України. Розглянуто демографічну ситуацію в країні, яка поступово руйнує нинішню солідарну пенсійну систему. Виявлено проблеми функціонування пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсійне страхування; Пенсійний фонд; пенсійне забезпечення; доходи і витрати Пенсійного фонду; демографічна ситуація; солідарна пенсійна система.

It is analysed in the article the modern condition of the pension insurance in Ukraine as well as the dynamics and structure of the Pension Fund of Ukraine's income. It is researched the demographic situation in the country which is gradually destroying the present solidary pension system. It is revealed the problems of functioning of the pension insurance in Ukraine.

Key words: pension insurance; Pension Fund, pension supply; income and expenses of the pension fund; demographic situation; solidary pension scheme.

Постановка проблеми. Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, обумовлене неспроможністю й слабкою ефективністю базових принципів солідарного пенсійного захисту, на сучасному етапі є основним кроком на шляху формування високорозвиненої соціально-орієнтованої економіки. Однак, як показує десятирічна практика реалізації пенсійної реформи в українських реаліях, із трьох рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні реально функціонує лише один – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували проблеми функціонування й реформування системи пенсійного страхування в Україні, можна виділити: Н. М. Внукову, Ю. С. Конопліну, Г. С. Азизова, С. В. Юшко, А. В. Федоренко, В. О. Ткач. Для подальших досліджень в області реформування системи пенсійного страхування в Україні потрібен детальний аналіз сучасного стану системи пенсійного страхування в Україні.

Мета статті. Аналіз сучасного стану системи пенсійного страхування в Україні й виявлення основних проблем її функціонування.

Виклад основного матеріалу. Порівнюючи нинішній стан першого рівня пенсійної системи в Україні з її базовою інтерпретацією, автором якої в середині 80-х років XIX століття був перший канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк, відзначимо, що покладений у її основу принцип солідарності сьогодні перетворився на невід'ємний тягар для працівника. На початку XX століття на одного пенсіонера припадало 15-17 працівників, відрахування яких становили близько 3% від їх заробітної плати за місяць. Подібна демографічна ситуація створювала міцну фінансову платформу для функціонування системи пенсійного забезпечення й виключала брак

фінансових ресурсів у державній скарбниці. Однак сьогодні ситуація змінилася кардинально, і колишні 15-17 осіб, зайняті в економіці, утримують вже 13 пенсіонерів (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість зайнятих в економіці України й відповідна їм кількість пенсіонерів
(дані за 2002-2013 рр.) [1]

Рік	Населення	Кількість зайнятих в економіці		Кількість пенсіонерів		Кількість пенсіонерів на 1000 зайнятих в економіці	Середній розмір пенсії на місяць, грн
		тис. осіб.	%	тис. осіб.	%		
2002	48457,1	18540,9	38,3	14423,1	29,8	777,91	122,5
2003	48003,5	18624,1	38,8	14375,9	29,9	771,90	136,6
2004	47622,4	18694,3	39,3	14347,6	30,1	767,49	182,2
2005	47280,8	18886,5	39,9	14065,1	29,7	744,72	316,2
2006	46929,5	19032,2	40,6	14050,0	29,9	738,22	406,8
2007	46646,0	19189,5	41,1	13936,8	29,9	726,27	478,4
2008	46372,7	19251,7	41,5	13819,0	29,8	717,81	776
2009	46143,7	18365,0	39,8	13749,8	29,8	748,70	934,3
2010	45962,9	18436,5	40,1	13721,1	29,9	744,24	1032,6
2011	45778,5	18516,2	40,4	13738,0	30,0	741,94	1151,9
2012	45633,6	18736,9	41,1	13820,5	30,3	737,61	1253,3
2013	45553,0	18793,1	41,3	13639,7	29,9	725,78	1470,7

Зауважимо також, що значним змінам піддався обсяг відрахувань у Пенсійний фонд. Три відсотки від заробітної плати, які утримувалися майже сто років тому, сьогодні виросли в десятки разів. Так, у 2014 році єдиний соціальний внесок для роботодавця з фонду оплати праці залежно від класу професійного ризику варіюється від 36,76% до 49,7%, однак і це не може належною мірою забезпечити пенсійний захист у країні. Подальше посилення навантаження на працездатне населення у вигляді підвищення єдиних соціальних внесків й інших відрахувань, покликаних допомогти Пенсійному фонду України, у першу чергу, стимулюватиме тіньову економіку й загострить наявну ситуацію. З іншого боку, за оцінками різних експертів обсяг тіньового сектора в економіці України становить близько 30-40%, що знижує дохідну частину бюджету Пенсійного фонду, як мінімум, на третину. Але детінізація економіки дозволить лише частково вирішити проблему фінансування системи пенсійного забезпечення, тому особливо актуальним сьогодні є питання про її комплексну трансформацію.

Протягом 2008-2012 р.р. Пенсійний фонд України (ПФУ) відчув гострий брак фінансових ресурсів, що проявилось в значних обсягах бюджетного дефіциту, який у 2012 році склав 27212 млн грн. (табл. 2). Незважаючи на те, що даний показник у порівнянні з 2010 роком скоротився більш ніж удвічі, він демонструє відсутність збалансованості дохідної й видаткової частини бюджету ПФУ, що приводить до відтоку фінансових ресурсів з Державного бюджету України.

Що стосується динаміки формування доходів Пенсійного фонду України, то за аналізований період явною є тенденція до збільшення обсягів надходжень. Так, у 2009 році в умовах фінансової кризи Пенсійним фондом отримано 148372,72 млн грн., що перевищує аналогічний показник 2008 року на 3,4%. У 2010 році приріст становив уже 23,72%, а в 2011 р. – 13,7%. У 2012 році спостерігалось уповільнення росту дохідної частини бюджету ПФУ й за підсумками року воно склало 6,67%, що відповідає рівню доходів в 222631,86 млн. грн.

Таблиця 2

Основні фінансові показники функціонування Пенсійного фонду України у 2008-2012 р. р. [3]

№	Показник	2008		2009		2010		2011		2012	
		млн. грн	Темп росту, %	млн. грн	Темп росту, %	млн. грн	Темп росту, %	млн. грн	Темп росту, %	млн. грн	Темп росту, %
1	Сукупні доходи, в т.ч.	143488,20	141,52	148372,72	103,40	183565,31	123,72	208712,33	113,70	222631,86	106,67
	<i>Власні доходи</i>	101949,90	134,95	99781,70	97,87	119342,73	119,60	150214,30	125,87	157980,40	105,17
	<i>Передані доходи</i>	50,10	102,10	52,02	103,83	136,10	261,63	180,81	132,85	157,25	86,97
	<i>Фінансування з Державного бюджету</i>	41488,20	104,32	48539,00	116,99	64086,48	132,03	58317,22	91,00	64494,21	110,59
2	Витрати	150349,10	150,41	165590,02	110,14	191472,70	115,63	209007,81	109,16	233695,90	111,81
3	Дефіцит бюджету	41538,30	160,71	48591,00	116,98	64086,50	131,89	30126,00	47,01	27212,00	90,33

Аналізуючи структуру доходів Пенсійного фонду України, відзначимо, що на всьому розглянутому проміжку часу діяльність фонду фінансувалася переважно за рахунок власних надходжень (рис.1). У цілому, протягом 2008-2012 р.р. спостерігалася тенденція до збільшення власних доходів ПФУ. Непоказовим є 2010 рік, у якому, незважаючи на значний ріст обсягу власних надходжень (19561,03 млн. грн. або 19,6%), частка даного джерела знизилася в сукупній структурі доходів фонду. Це було викликано збільшенням суми заборгованості за страховими внесками, погашення якої в 2011 році збільшило питому вагу власних доходів на 6,97%.

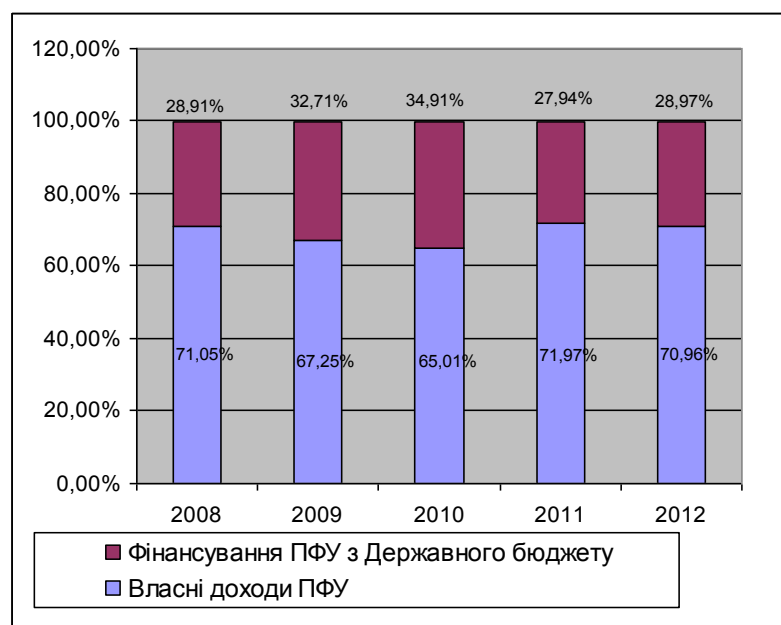

Рис.1. Структура доходної частини Пенсійного фонду України в 2008-2012 р.р. [3]

Оцінюючи надходження коштів у Пенсійний фонд України від фондів соціального страхування, зауважимо, що 86,1% усіх надходжень єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування припадає саме на пенсійне забезпечення (рис.2). Залишок надходжень розподіляється майже однаковими частинами між іншими фондами соціального страхування, однак у структурі доходів він є незначним.

Одним із власних джерел доходів ПФУ є надходження зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій. Так, за 9 місяців 2013 року за рахунок даної статті доходів у бюджет ПФУ надійшло 2694,3 млн грн. Найбільші обсяги в загальних надходженнях складають збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій з відчуження легкових автомобілів – 1102,9 млн грн., або 40,93% і з вартості послуг стільникового мобільного зв'язку – 1075,1 млн грн., або 39,9% (рис.2).

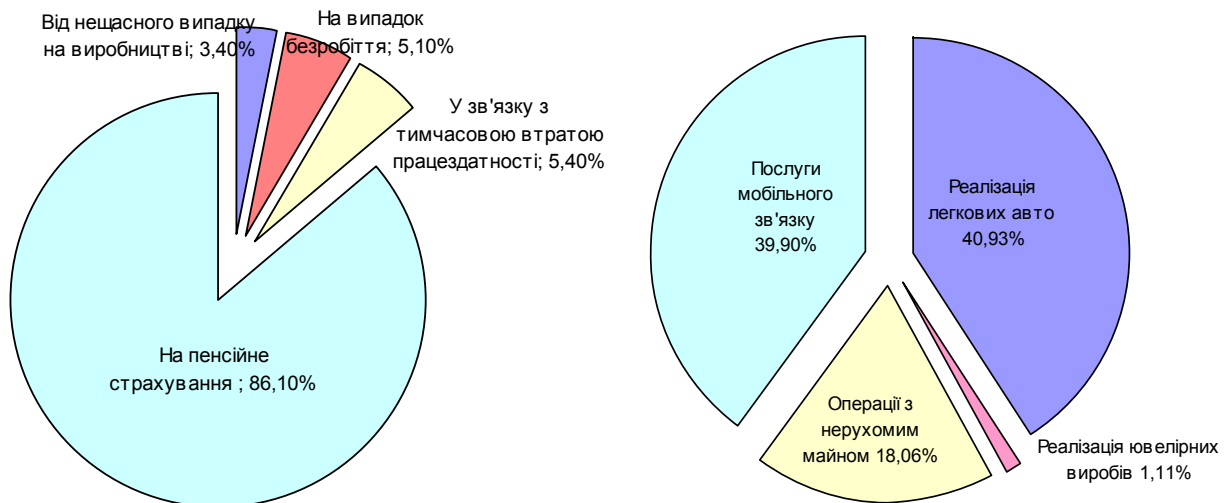

Рис.2. Структура власних надходжень Пенсійного фонду України від ЄСВ (ліворуч) і зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування за окремими видами господарських операцій (праворуч) за 9 місяців 2013 року [2]

Формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України визначає реалізацію покладених на нього обов'язків, які проявляються в його витратах. Видаткова частина бюджету ПФУ протягом 2008-2012 р.р. за динамікою росту практично не поступалася доходам. У 2008 році загальна сума витрат фонду склала 150349,1 млн грн. У 2009 році даний показник склав 165590,02 млн грн, що на 10,2% або на 15240,92 млн грн більше, ніж у 2008 році. Найбільші темпи витрат ПФУ спостерігалися в 2010 році – на 15,6% або на 25882,68 млн грн. У результаті збільшення мінімального розміру пенсій і росту надбавок до пенсій, в 2011 й 2012 р. темпи росту видаткової частини бюджету були практично на однаковому рівні й склали 9,16% і 11,81% відповідно.

У 2012 році обсяг пенсійних виплат перевищив 16% річного ВВП, 4,5% з яких були профінансовані за рахунок коштів Державного бюджету (рис. 3). Незважаючи на щорічне зниження даного показника, його рівень надмірно високий. Так, аналогічний показник у різних європейських країнах коливається від 8% до 14%, у США він становить близько 6%, у Японії – 5%, у Канаді – 4%. Однак необхідно пам'ятати, що в даних країнах активно функціонують відсутні в Україні недержавні пенсійні фонди, на частку яких припадає понад 65-70% усіх пенсійних виплат. До того ж висока питома вага виплат Пенсійного фонду України у ВВП свідчить про недофінансування інших соціально-орієнтованих галузей економіки, таких як охорона здоров'я й освіта, що є зайвим підтвердженням гострої необхідності переходу до другого та третього рівня пенсійної системи.

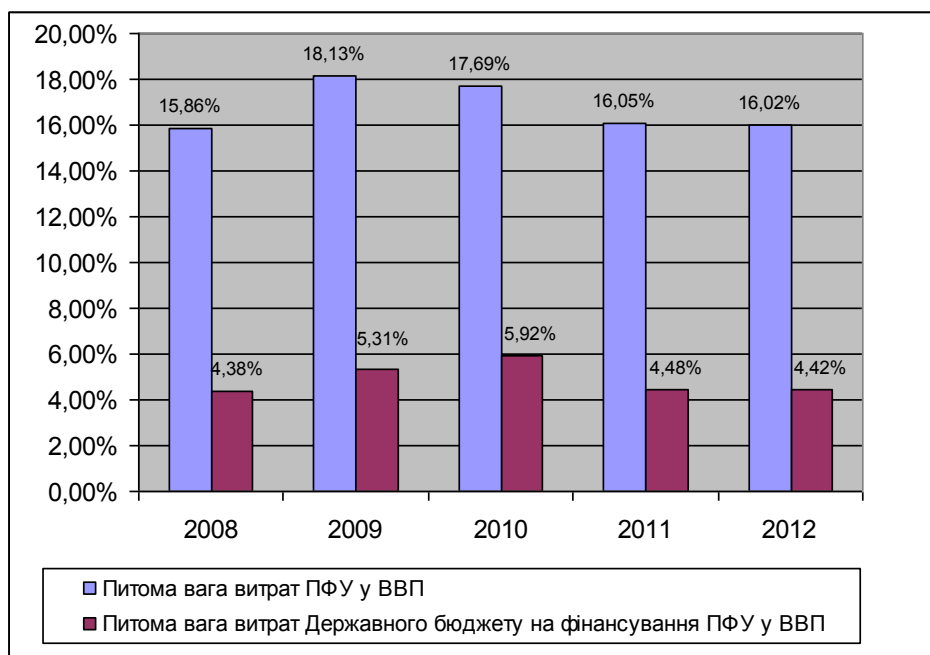

Рис. 3. Питома вага витрат Пенсійного фонду України у ВВП в 2008-2012 р.р. [1; 3]

До вищевикладеного додамо, що критичною залишається демографічна ситуація, яка поступово руйнує нинішню солідарну пенсійну систему. Тенденції до старіння населення, як у нашій країні, так і в усьому світі, погіршують співвідношення між працівниками й пенсіонерами. За оцінками ООН, уже в найближчі десятиліття особи від 60 років складатимуть понад 30% населення планети, тоді як сьогодні даний показник не перевищує 10% (табл.3). І попри те, що однією з тенденцій країн, що розвиваються, є не тільки зниження народжуваності, але й значне скорочення смертності населення, що впливає на тривалість життя в цілому, в Україні протягом останніх років маємо зворотну ситуацію.

Таблиця 3

Демографічні тенденції на період до 2050 р., осіб [2]

№	Країна	2000	2020	2030	2050
1	США				
	Всього населення, в т.ч.	281 421 906	321 701 759	334 859 844	462 412 712
	пенсіонерів	19,22%	27,61%	36,87%	38,43%
2	Японія				
	Всього населення, в т.ч.	127 034 000	126 156 174	122 394 061	114 869 836
	пенсіонерів	24,33%	43,10%	44,52%	54,20%
3	Індія				
	Всього населення, в т.ч.	1 014 003 800	1 333 151 760	1 449 078 000	1 706 951 000
	пенсіонерів	12,10%	14,20%	15,60%	19,00%
4	Франція				
	Всього населення, в т.ч.	59 278 000	62 004 092	62 526 110	61 540 076
	пенсіонерів	23,60%	32,33%	39,14%	43,56%
5	Швеція				
	Всього населення, в т.ч.	9 415 570	9 776 284	9 896 522	9 887 273
	пенсіонерів	26,91%	35,62%	39,41%	38,64%

За прогнозами експертів, населення України до 2050 року скоротиться на 15%, що підтверджується негативним природним приростом населення, який у 2012 році склав (-3,1) особи на 1000 фактичного населення. З огляду на вказану обставину функціонування першого рівня пенсійної системи України вже в найближче десятиліття матиме нульову ефективність, а відсутність дієвої альтернативи солідарній системи приведе до повного руйнування системи

пенсійного забезпечення в країні. Аналогічна демографічна ситуація спостерігається й у інших країнах, таких як Росія, Беларусь, Болгарія, Румунія. Але ці країни заздалегідь створили потужний фундамент соціального захисту, завчасно провівши пенсійні реформи.

На додаток до критичної демографічної ситуації в країні суттєвий вплив на реалізацію соціальної політики в сфері пенсійного забезпечення справляють закордонні фінансові інститути, зокрема Міжнародний валютний фонд. В обмін на надання кредитних ресурсів він вимагає систематичного підвищення пенсійного віку населення, але вже сьогодні для чоловіків в Україні він перевищує очікувану тривалість життя. Пенсійний вік у 60 років при середній тривалості життя представників чоловічої статі 62,1 роки, свідчить про те, що значна частина населення, яка систематично перераховує кошти в ПФУ, може не дожити до моменту одержання пенсії. Отже, застосування європейських стандартів у пенсійній сфері, на яких в останні роки активно наполягають ЄС і МВФ, не видається можливим через різну тривалість життя. За даними ООН, очікувана тривалість життя в деяких європейських країнах перевищує 80 років, тоді як у цілому по Україні ця цифра не дотягає й 70 років (табл.4). При цьому, незважаючи на настільки суттєві відмінності, офіційно визначений пенсійний вік в Україні прагне до аналогічного показника в Європі.

Таблиця 4

Рейтинг країн за тривалістю життя відповідно до досліджень ООН у 2012 р. [4, с. 52]

Місце в рейтингу	Держава	Очікувана тривалість життя		
		В цілому по країні	Чоловіків	Жінок
1	Японія	82,6	78	86,1
2	Андорра	82,2	79,4	85,1
3	Швейцарія	82,1	80	84,2
4	Ізраїль	82	80	84
5	Ісландія	81,8	80,2	83,3
6	Австралія	81,2	78,9	83,6
7	Іспанія	80,9	77,7	84,2
8	Швеція	80,9	78,7	83
9	Макао	80,7	78,5	82,8
10	Франція	80,7	77,1	84,1
11	Канада	80,7	78,3	82,9
12	Італія	80,5	77,5	83,5
24	Великобританія	79,4	77,2	81,6
24	Німеччина	79,4	76,5	82,1
36	США	78,3	75,6	80,8
53	Польща	75,6	71,3	79,8
112	Росія	70,3	65,5	75,3
118	Білорусь	69	63,1	75,2
119	Молдова	68,9	65,1	72,5
124	Україна	69	62,1	73,8
125	Азербайджан	67,5	63,8	71,2
128	Казахстан	67	61,6	72,4
139	Індія	64,7	63,2	66,4

Висновки. Таким чином, через об'єктивні причини майбутнє пенсійного захисту в Україні можна вбачати тільки в системі накопичувального пенсійного забезпечення, що на даний момент представлена двома рівнями – накопичувальною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування й системою недержавного пенсійного забезпечення. У першому випадку в основу пенсійного страхування покладено принцип накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному Фонді з подальшим фінансуванням витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій й одноразових виплат. Друга складова системи накопичувального пенсійного забезпечення базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців і їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою одержання громадянами пенсійних

виплат на умовах й у порядку, що передбачені законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. До того ж активний розвиток недержавних пенсійних й інвестиційних фондів сприятиме формуванню довгострокового фінансового капіталу, якого сьогодні гостро потребує економіка України. Поява довгострокових фінансових ресурсів, у першу чергу, відобразиться на кредитній активності в економіці й здешевленні фінансових ресурсів у цілому. Усе це, безумовно, справить величезний позитивний вплив на банківський сектор, а для деяких ланок фінансової системи, таких як фондовий ринок, сприятиме небаченому росту.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
3. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 роки / Матеріали офіційного сайту Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article;jsessionid=5B278E935A31674D78B7BC9545034EB6?art_id=205302&cat_id=161450.
4. World health statistics 2013 / Annual report of World Health Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/EN_WHS2013_Full.pdf?ua=1